

jelent kötet, — amelyet rövidesen több is fog követni, — Szabó István főlevéltáros feldolgozásában Ugocea megyét adja,⁴⁷ az emberfeletti munka eredményeként megjelent hatalmas kötet szigorúan tudományos alapon, példaadó tárgyilagossággal vizsgálja a kis varmegye nemzetiség-történeti multját s a teljes forrásanyagon keresztül mutatja be a magyar és rutén népelem arányának változásait az évszázadok folyamán. Szervesen kapcsolódik az Akadémia nagy kiadványsorozatához az a munka, amely a Mályusz professzor vezetése alatt működő egyetemi Népiség- és Településtörténeti Intézetben folyik. Itt fiatal disszerensek dolgozzák fel professzoruk irányítása mellett a nemzetiségi megyék középkori forrásanyagát és adnak róluk az előbbinél méretekre kisebb, de nem kevésbé tárgyilagos és alapos képet. Ezideig három ilyen doktori értekezés jelent meg: Fügedi Erich Nyitra megyét, Balázs Éva Kolozs megyét, Iczkovits Emma az erdélyi Fehér megyét dolgozta fel.⁴⁸

Beszámolóinkat ezzel befejezzük. Bőségesen lenne még anyag, a felsoroltak csak az értékesebb alkotásait tartalmazzák az elmúlt évek gazdag termésének. A kép azonban, amelyet az ismertetés nyújt, igazolja, hogy a magyar történettudomány műhelyében avatott kezek irányítása mellett tehetséges és szorgalmas tudósok serege dolgozik a magyar mult mennél teljesebb feltárásán.

BARTA ISTVÁN.

Gáldi, Ladislav: Les mots d'origine néo-grecque en Roumain à l'époque des phanariotes.

Par Ladislav Gáldi privat-docent de philologie romane à l'université de Budapest. 1939. Kir. M. Pázmány Péter Tudomány Egyetemi Görög Filológiai Intézet. 8° 270 l. (A Moravcsik Gyula szerkesztésében megjelenő Magyar-Görög Tanulmányok 9. kötete.)

A román nyelvészet hézagpótló munkával gazdagodott Gáldi László budapesti egyet. m. tanár, Eötvös-kollégiumi tanár nagyon értékes munkájával, melynek első fele-terjedelmében a fanarióta-korbelt újgörög eredetű román szavakat jelentésszerinti csoportosításban tárgyalja, a második felében pedig betűrendes szótár-összeállításban adja az idevonatkozó etimológiát. Ez utóbbinak feltünteti az eddigi nyelvészeti, sok esetben irodalmi előfordulását is. Ilyenformán kb. 1300 fanarióta-korbelt újgörög román szót állított össze, melyből mintegy 600 szó eddig nem szerepelt egyik román szótárban sem, — mondja a tanulmány könyvkereskedői ismeretése.

A bevezetésben a szerző azt hangoztatja, hogy Cihacnak 1879-ben megjelent daeco-román etimológiai szótára óta, amely megközelítőleg felölelte a szláv, magyar, török, újgörög és albán elemek jegyzékét, a román etimológiai kutatás aránylag mérsékelt haladást tett. Nem szűnnek meg ugyanis a szakemberek ismételten a román nyelv régi latin alapjainak tanulmányo-

⁴⁷ Szabó István: *Ugocea megye*. (Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiség történetéből. 1. sorozat, 1. kötet.)

⁴⁸ Fügedi Erich: *Nyitra megye betelepülése*. Budapest, 1938. — Iczkovits Emma: *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*. Budapest, 1939. — Balázs Éva: *Kolozs megye kialakulása*. Budapest, 1939. (Település- és Népiségtörténeti Értekezések 1., 2., 3. sz.)

zásába merülni, de kevés időt szentelnek azon idegen eredetű szavak tanulmányozására, melyek pedig tagadhatatlanul lényeges szerepet játszottak a román szókincs és szellem történetében. Így pl. nincs rendszeres összefoglaló munka a szláv, magyar és francia elemekre vonatkozólag, melyek pedig elhatározó befolyást gyakoroltak Délkelet-Európa ezen újlatin nyelvének fejlődésére.

A román nyelv régi-görög elemeire vonatkozólag vannak számottevő tanulmányok, a fanarióta-kor hatásának kutatása azonban teljesen elfelejtett része a román szótártannak. A román nyelvészet e hiányára Gáldi figyelmét még 1930-ban hívta fel Carlo Tagliavini, akkori budapesti, jelenleg páduai egyetemi tanár, aki egyébként a szóban levő tanulmány elméleti részét is átnézte a szerző kérésére. A mű szótárának etimologiai részét gróf D. Tribolis, a palermói egyetem újjörög lectorsa, ellenőrizte. E vallomások már eleve is növelik bizalmunkat a szerző és munkája iránt, amely a vonatkozó szakirodalom szinte teljes feldolgozásáról tesz bizonyosságot.

A szerző mindenekelőtt felhívja figyelmünket arra a fontos körülményre, hogy ugyanabban a korban, amelyben annyi újjörög szó jött át a románba, a román nyelv szintén tekintélyes befolyással volt a dunai tartományok felső társadalmi osztályainak nyelvére. Tehát amiként tanulmány tárgyává tesszük a román nyelvnek a fanarióta-korban való görög kölcsönzéseit, úgy tanulmány tárgyává tehetjük a munteniai és moldovai görög beszédben a román eredetű szavakat. Ez természetes következménye a görög-román két-nyelvűségnek.

Ámbár természetesnek vehető, hogy a görögök beszívargása a fanarióta-kornál előbb kezdődött és hogy a XVII. századbeli görögbarát fejedelmek (Matei Basarab, Vasile Lupu) mintegy bevezetésül szolgáltak a görög uralomhoz, mégsem lehet kétségbevonni, hogy az 1711. és 1716. évek elhatározó változást jelentenek a dunai tartományok történetében. Egyelőre csak „elhatározó” és nem „erőteljes” változásról lehet szó, mert a század első felében az új uralom befolyása kevésbé volt erős. A román nyelv hűen tükrözi vissza ezt a fejlődést. Ebben az időben az újjörög eredetű szavak aránylag kisszámúak a románban. Számuk csak akkor kezd hirtelen emelkedni, amikor a nemzeti szellem már nem tud ellenállani az új életforma hatásának; ez a kor viszont nem véletlenül esik össze az újjörög művelődésnek a román tartományokban való virágzási korával.

A szerző itt felveti azt a több mint egy század óta román és idegen tudósok által vitatott kérdést, hogy mit köszönhet Muntenia és Moldova a görög fejedelmek uralmának. A román tudósok többsége — Iorga prof. kivételével — nem igen lát hasznót a fanarióta-korból, ennek a művelődést megindító, némileg jótékony hatását ugyanis túlságosan a mérleg másik oldalára billenti az a szinte elviselhetetlen nyomás, amely a köznépet valószínűleg állati sorba taszította. Ennek a kornak a nyomorúsága még a késői, pártatlanságra törekvő elvasót is könnyen azok táborába kényszeríti, akik a fanarióta-kor szenvedéseit túlságosan árnyak tartják a késői esetleges haszonnal szemben. Mi magyarok sem igen tudunk pl. az abszolutizmus korából semmi jót magunkra elismerni. Pedig nincs az az elnyomás, amiből a késői magyarozó valamilyen hasznót is ne tudna kiesiholni.

Gáldi azon a véleményen van, hogy a fanarióta-kor szellemi megújodási korszak volt, amely előjátékaul szolgált a francia és olasz befolyásnak, de a váltságdíj, amelyet a felső társadalmi osztályoknak kellett fizetniük azért a művelődésért, a parasztság legsötétebb nyomora volt. E társadalmi egyenlőtlenség miatt hagyott a fanarióta-kor, a tagadhatatlan szellemi felsőbbren-

dűség ellenére, csak gyűlöletet és haragot a román lélekben. Tehát sem azoknak nincs igazuk, akik a fanarióta-kort ócsárolják, sem azoknak, akik csodálják, hanem a közepén van az igazság, — mondja a szerző és ezt igyekszik bizonyítani a román nyelv görög elemei legújabb rétegének tanulmányozásával.

A XVIII. század szellemi élete és az újjörög eredetű szavak címet viselő fejezetben az egyház, az állam, a társadalom, a szellemi művelődés és anyagi előhaladás alfejezeteket még tovább osztja. Az államról szóló részben a politikai élet kifejezéseit, a közigazgatás, a bírászkodás és a katonaság nyelvét, a társadalomról szóló fejezetben a társadalmi osztályok, a család, a társalgás, a levelezés, a szórakozás nyelvét és a lélektani elemzés kifejezéseit teszi vizsgálat tárgyává. A szellemi művelődés fejezete felöleli az iskola, a nyomtatványok, a könyvtár, a tudományok és művészetek körét, végül az anyagi előhaladásról szóló fejezet a kereskedelem és iparra vonatkozó idevágó szavakkal foglalkozik.

A fenti csoportokban tárgyalt szavak beszédes bizonyítékai a kor életének minden viszonylatban. Csak olvasni kell tudni belőlük. A szótár olvasása nem a legunalmasabb szórakozások közé tartozik, még ha sokak ellenvetését hívja is ki ez az állítás. Boldog emlékű Bitay Árpád barátom mondotta egyszer, hogyha zavartalan élvezet után vágyik, előveszi valamelyik szótárt. Magam is ismerem ezt a fajta szórakozást. — Gáldi nemcsak a szavak nyelvészeti köntös-váltásának törvényszerűségét ismeri kitünően, hanem ahhoz is ért, hogy érdekes formában levonja a szavak belső életéből adódó törvényszerűségeket. Sőt a szócsoportok felsorakoztatásában is jelentőségi ranglétra érvényesül. Az egyház és a vele összefüggő életmegnyilvánulás azért került az élre, mert a görög elem benyomulása az addig szláv hatás alatt álló egyházi életbe, a görög eredetű uralkodók politikai uralmának kezdetét is jelenti.

Nincs itt hely arra, hogy rámutassak minden szócsoporttal kapcsolatban a bennük összehordott gazdag anyagra és az abból levonható tanulságokra. Csak ismétellhetem, hogy e szavakból olvasni lehet a kor társadalmi osztályára, erkölcsére, erényekre és bűnökre: magára az életre vonatkozólag. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a körülményt azonban, — ezt a szerző egyébként többször hangoztatja — hogy a fanarióta nyelvi hatás elsősorban a felsőbb társadalmi osztályban érvényesült, a népi nyelvben nagyjából tovább élnek a fogalmak régi elnevezései változatlanul, csak a népi nyelv örök törvényei érvényesülnek. Elenyészően kisszámúban kerülnek a nép nyelvébe idegen szavak s ezek is csak főleg a közigazgatás és katonáskodás körébe vágnak, tehát aránylag szűkkörű az idegen hatás. Az a jelenség sem csak a fanarióta-korra vonatkozik, hanem minden nép tudatalatti védekezéséből s a nyelv örök törvényéből következik, hogy az élet csúf oldalainak, bűneinek idegen neve előbb hódít az idegen hatásnak kitett nyelvekben, mint az erényeket, az élet szép oldalait feltüntető szavak.

A fanarióta-korbéli görög elemek helye a román nyelv történetében e fejezetben ezeknek az elemeknek időrendbe állítását adja a szerző. A szótáranyagból kikapott szómennyiségek (A-Am, D. Ie-Ist, Pa-Pe) vizsgálata alapján arra a megállapításra jut, hogy a fanarióta szókölesönzések aranykora kb. 40 évig tart, mely az 1821. évvel politikailag lezáródik ugyan, de a fanarióta-szavak használata, Alecsandri és Filimon bizonyossága szerint, még sokáig nem hanyatlik, sőt a Caragialeből vett példák arra mutatnak, hogy Bukarest külvárosában még egy századdal később sem ismeretlenek a fanarióta eredetű szavak. A fanarióta elemek földrajzi megoszlásának vizsgálata

pedig azt eredményezi, hogy legnagyobb jelentőségre tettek szert a nagy városokban, de nem lehet azt a véleményt fenntartani, hogy a fanarióta elemek Erdély nyelvébe nem nyomultak be. A román nyelv itteni magyarul latin elemei mellett kimutathatók a fanarióta görög elemek is. Gáldi mintegy 150-re teszi azoknak a szavaknak a számát, amelyek a fanarióta-korból való maradványként a román nyelvben ma is használatosak. Véleményem szerint azonban az általa felsorolt ilyen szavak közt sok olyan van, amely szó-tári holt szónak vehető. Még legtöbb fanarióta-szó az egyházi nyelvben használatos. A C. Petrescutól idézett példák inkább hapax legomenáknak vehetők, melyeket a legtöbb olvasó csak szótárból ért meg.

Végül a *Nyelvtani megfigyelések* cím alatt a magán- és mássalhangzókra vonatkozó hangtani jelenségekkel, a hangsúllyal, a névszók és igék alaktanával s néhány jelentéstani érdekességgel találkozunk. A fanariótaszavak nagy része — mondja Gáldi — nem igazi kölcsönzés, hanem *idegen elem* a román nyelvben. Innen következik, hogy nem asszimilálódnak, ha nem hűségesen őrzik hangtani külsejüket és jelentésbeli tartalmukat.

A szokásos ismertetés keretein túlmenőleg foglalkoztam Gáldi e munkájával. Minden tekintetben megérdemli. Nagy szaktudással, a vonatkozó irodalomnak szinte maradéktalan felhasználásával magyar tudós végzett el a román tudományos világ feladatkörébe vágó munkát. A tudományos együttműködésre elismerésre méltó példa. Talán tudat alatt ez is ösztönözt, hogy e munkát részletesebben ismertessen.

DR. KANTOR LAJOS.

Dr. Szabó T. Attila tudományos munkássága.

A Magyar Nyelvtudományi Társaság jelentése az 1939. évi Szily-jutalomról.

1932-ben a MNy. XXVIII. évfolyama öt füzetében közölte Szabó T. Attila „Közép-szamos-vidéki határnevek” című dolgozatát. Azóta folyóiratunknak mindegyik évfolyamában gyakran találkozunk különböző rovatok kisebb-nagyobb cikkei alatt Szabó T. Attila nevével.

Szabó T. Attila a magyar nyelvtudomány kitűnő művelőjének, a magyar népnyelv és nyelvhagyományok legelsőrangú bűvárának, Csűry Bálintnak a tanítványa. És tanítványa, munkatársa a magyar műveltség egyik túlzott szerénységben rejtőzködő kivételes érdemű ismerőjének és őrzőjének, Kelemen Lajosnak. Az ő ösztönzésükön és példájukon kívül a saját hajlandósága és munkakedve, a saját lelkesedése indította el Szabó T. Attilát. S a választott irányban, fontos eredményekhez vezető úton halad a nehéz viszonyok között sem lankadó, sőt fokozódó lendülettel.

Szabó T. Attila munkásságát helynevek s ezek körén belül határnevek gyűjtésével kezdte meg. Nemcsak az eleven anyagot vette számba, hanem fáradtságos utánjárással, a lehetőségekre rátapintó leleménnyel felkutatta és átvizsgálta a régi és újabb feljegyzések egész tömegét. Szinte kezdeményező abban a tekintetben, hogy amennyire csak módjában van, folytatólagos adatsorozatokot nyújt a középkor századaitól a legújabb korig. Így a XVIII—XIX. századra és a jelenre kiterjedő — ahogy ő jelzi — „történeti gyűjtés”-t ad már elsőnek napvilágot látott, a közép-szamos-vidéki határnevekre vonatkozó idézett dolgozatában. Helynévközléseinek igen nagy —